

סלשכת רב הקמפו

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת חקת, תשס"ז
מספר 709מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"חוקים ומשפטים", "צדק ומשפט"

בראשית פרשתנו נכתב: "זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר". הביטוי "חקת התורה" מכוון כאן למצוות 'פרה אדומה' המהווה מודל למצוות שהשכל אינו מחייבן. להלן נדון במשמעות המצוות המכונות "חוקים", ובמיוחד בצירוף "חוקים ומשפטים".

א. המונחים "חוקים" ו"משפטים" מציינים בתנ"ך שני סוגים של מצוות, וחז"ל כבר הגדירו את ההבדל ביניהם: "משפטים הם דברים האמורים בתורה ב'משפט', שאילו לא נאמרו היה כדאי לאומרן", כלומר טעמיהם ידועים והתועלת שלהם ניכרת. הם נקראים גם מצוות שכליות, שהשכל האנושי מחייב, וכוללים את החוק האזרחי והמצוות המוסריות. אבל החוקים הם המצוות שטעמן לא ידוע, ואינן אלא "גזרת מלך". הם כוללים את המצוות הפולחניות ואת החובות שבין אדם לאלוקים (עיינו רש"י, ויק' יח:יד, במ' יט:א).¹ מעניין שהמונחים הללו – "חוקים ומשפטים", מופיעים יחד בתנ"ך לא פחות מ-21 פעמים. הדעת נותנת שמכאן שהמצוות הללו משלימות זו את זו במידת מה, כיוון ששתי הקבוצות עוסקות ביחסים שבין אדם לחברו ובינו לאלוקים ש"זה כל האדם" (קהלת יב:יג). המשפטים מיועדים להכניס איכות מוסרית ליחסים אלה, והחוקים נועדו להעניק להם קדושה. לכן כשמדברים על אודות המצוות, יש לתת את הדעת לשתי הקבוצות משל היו יחידה אחת: "חוקים ומשפטים".

הופעתם ביחד בדרך ההרגל באה להדגיש את השוויון ביניהם בסמכות ובחשיבות, משום שמקור אחד לשניהם,² כלומר שניהם – החוקים והמשפטים, הם מצוות הא-ל, ולא כמו שחשבו בתרבויות האחרות בימי משה, שהאלים והכוהנים עניינם רק בפולחן, ואילו המשפטים והמוסר שייכים למלך. התורה מצהירה על מה שלא היה ניכר עד אז – הדתיות של המוסר: "משפט וצדקה ביעקב אתה עשית" (תה' צט:ד).

¹ ההבדל הזה כבר מרומז בשורשי המילים. הסמכות של "משפטים" יסודה בתהליך מחושב של "שיפוט" שכלי הן את הנסיבות ומגיע לפסק דין. אבל "חוקים" שאין להם הסבר רציונאלי – כל הסמכות שלהם נשענת על חקיקתם בספר החוקה – "גזרת מלך".

² אף על פי שבדרך כלל הם מופיעים יחד, ו"חוקים" מופיע ראשון, הרי יש מקומות ש"משפטים" בא תחילה, כגון ויק' יח:ד; יח' יז.

לכן החוקים והמשפטים עצמם כשהם מופיעים כיחידים ברשימת המצוות הם בדרך כלל משולבים זה בזה ולא ערוכים לפי עקרונות הסיווג³ – חוקים לחוד ומשפטים לחוד. מטרת העירוב לרמוז שכמצוות אין להעדיף מצווה אחת על האחרת.

החוקים והמשפטים משלימים זה את זה גם בתחום עשיית המצוות. כשהתורה מדברת על החובה לשמור ולעשות את החוקים והמשפטים, נמצא חזרה מיותרת לכאורה על כמה ביטויים (ויק' יח:ד-ה), וחז"ל מסבירים: "ליתן שמירה ועשייה ל'חוקים' ושמירה ועשייה ל'משפטים'" (עיינו רש"י שם), כלומר יש צורך לנהוג באותה מידת זהירות כשמתרחקים מן ה"לא תעשה" (השמירה) וגם כשעושים את ה"עשה" הן בחוקים הן במשפטים. מדוע יש צורך באזהרה זו? כיוון שהאופי של החוקים שונה מזה של המשפטים ומזמין גישה אחרת מצד אנשים הבאים לקיים אותם. כמובן, קל לקיים מצוות שהתועלת שלהן ברורה (משפטים) מלקיים מצוות הנראות אבסורדיות (חוקים). אבל דווקא מפני שהמשפטים נדרשים מן השכל הפשוט, קשה מאוד לקיים אותם בתחושה של דבקות דתית מתוך יראת ה'. אבל כשמקיימים את החוקים ללא מניע תועלתני, התחושה הדומיננטית חייבת להיות דתית, חלק מעבודת ה'. לכן הפסוק בא לציין שכיוון שהם באים ממקור אחד, צריך ללמוד זה מזה ולהעביר לחוקים את האמון שיש לנו במשפטים, ואת התחושה הדתית שיש לנו בחוקים להעביר למשפטים ולקיים את שניהם באותה התלהבות.

ב. מן השורש "ש-פ-ט" נגזרת גם המילה "משפט", וכשהיא מופיעה לבדה, היא מציינת מונח מופשט שמשמעותו ערך חיובי, ככתוב: "מלך במשפט יעמיד ארץ" (משלי כט:ד); "המלך דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו" (שמ"ב ח:טו). מצב של משפט בחברה מציינ מערכת של חוק וסדר השולטת ביחסים בין בני אדם ובין השלטון לאזרחים. המצב הזה עצמו הוא מוסרי חיובי, משום שהוא שולל מצב של אנרכיה, כדברי חז"ל: "אלמלא מוראה (של מלכות) איש את רעהו חיים בלעו" (אבות ג, ב).

אבל גם למשפט יש בן זוג הנקרא "צדק" או "צדקה", וגם הוא ערך מוסרי חיובי קרוב ל"יִשׁוּר", והם מופיעים בתנ"ך ביחד לא פחות מ-23 פעמים, וגם כאן אחד משלים את האחר בבירור. כבר בתורה עצמה רואים שיכולה להיות בעיה בביצוע המשפט: "לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שֹׁחַד" (דב' טז:יט). במשפט העיקרון הגדול הוא השוויון בין בני האדם בפני החוק ומניעת אפליה בין עני לעשיר. כשכל זה קיים, יש לפנינו "משפט צדק" (דב' טז:יח).

אם המשפט נשען על שוויון ("משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה" (ויק' כד:כב), הרי הצדק בא להדגיש את השוני בין בני האדם כדי להגיע למאזן בבחינת "איש לפי יכולתו", "איש לפי צרכיו", ובתחום הענישה – "מידה כנגד מידה". במשפט (במובן של חוק) התפקיד של הצדק הוא לשפוט, וכשיש צורך – לבקר את החוק עצמו ולפרש אותו. ואם ישאל השואל: למה לקיים את החוק בכלל? התשובה יכולה לבוא רק מן הצדק, כלומר מן המוסר. לכן בכל חברה נאורה כשיש התנגשות בין החוק למוסר, ידו של המוסר על העליונה. וכשמשוה רוצה לשבח את המצוות ולהראות את הייחוד ואת העליונות שלהן, אין הוא מדבר לא על המוצא האלוקי שלהן ולא על חכמתן, אלא על המוסריות שבהן: "ומי גוי גדול אשר לו חֻקִים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת" (דב' ד:ח). אם כן, "צדק" כערך בלי מערכת משפט הולמת הוא ריק ונטול תוכן. ו"משפט" בלי השגחתו המתמדת של הצדק נהפך למידת סדום (אבות ה:יג).

ד"ר שמעון אליעזר הלוי (שוברט) ספירו
המרכז ללמודי יסוד ביהדות

³ עיינו בקבצי המצוות בפרשת קדושים ובפרשת כי-תצא.